

TÜRKMEN MASALLARINDA MİTOLOJİK HAYVANLAR ve FONKSİYONLARI

Ahmet GÖKÇİMEN*

Özet: Mitoloji, masallara materyal sunan önemli bir kaynaktır. Mitolojinin kahramanları ve varlıkları olağanüstülüklerle süslenerek masalların bünyesine girebilir. Böylece ortaya renkli ve zengin motiflerden oluşan bir sentez çıkar. Türkmen masallarında böyle bir sentezin örneklerini görmek mümkündür.

Dev, at, simurg ve ejderha Türkmen masallarında en fazla yer tutan mitolojik hayvanlardır. Bu çalışmada, adı geçen hayvanların masallardaki mitik özellikleri ve fonksiyonları değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Türkmen Masalı, Mitoloji, Dev, At, Simurg, Ejderha

Mythological Animals and Functions in the Turkmen Tales

Abstract: Mythology is an important source providing tales with material. The heroes and existences of mythology can be put into the tales by embellishing with extraordinary things. Thus, a synthesis which is made up of rich and colourful motifs appears. In the Turkmen tales examples of such a synthesis can be seen.

Ogre, horse, simurg, and dragon are the mythological animals most frequently seen in the Turkmen tales. In this study, the mythological characteristics of the animals mentioned and their function in this tales evaluated.

Key Words: Turkmen Tale, Mythology, Ogre, Horse, Simurg, Dragon

Giriş

Zengin bir sözlü kültüre sahip olan Türkmenlerin önemli hazinelerinden biri masallardır. Türkmenler, masal kavramına karşılık genellikle “erteki” sözcüğünü kullanırlar. Yaşadıkları coğrafya, doğu ve batı arasında önemli bir köprü olduğu için Türkmen masalları, zengin motifler ihtiva ederler. Bu motifleri sadece insan muhayyilesinin ürünü olağanüstülükler diye değerlendirmek dar bir yaklaşım olur. Zira Türkmen masallarında görülen birçok olağanüstü motifin ve bunlarla ilgili varlıkların bölgenin zengin mitolojisi ile bağlantıları vardır. Bilindiği üzere masallar, mitolojik devirlerden sonra tarihi devirlerin içerisinde meydana gelmişlerdir ve mitlerin izlerini taşırlar.

* Yrd. Doç .Dr., Atatürk Üniversitesi,

Türkmen masalları hakkında araştırma yapan halkbilimi uzmanları, masalların kahramanlarını ve konularını dikkate alarak üç grup ortaya koymuşlardır:

- a. Hayvan Masalları
- b. Sihirli Masallar
- c. Realist Masallar (Halmuhammedov vd. 1978: 2-5)

Yukarıdaki sınıflandırmadan hareketle özellikle sihir ve hayvan konulu masalarda, mitolojik karakteri olan hayvanlar karşımıza çıkar. Bu hayvanlar, aynı masal içerisinde olağanüstü vasıfları bulunan diğer benzerlerinden farklı bazı hususiyetlere sahiptir. Hayvanın doğumu, fiziksel özellikleri, yaşadığı mekân vb. unsurlar bu farklılıkların başında gelir. Bahsi geçen hususiyetlerin izlerini mitlerde aramak doğru bir metot olur. Örneğin atın uçuşması, olağanüstü bir durum olarak kabul edilebilir. Fakat atın soyu, nasıl dünyaya geldiği ve uçuş özelliğinin neye dayandığı sorularının cevabı mitolojide aranmalıdır. Bu cevaplar, mitolojide sorgulandığında ortaya mit kahramanından izler taşıyan varlıklar çıkacaktır. “*Mitin kahramanı sonsuz derece güçlü ve dayanıklı, fantastik emeller sahibi, aynı zamanda karakterce son derece basit bir kahraman olmalıdır. Onun psikolojisi ya kara ya da ak renkle verilmeli, iç âlemi ya olumlu ya da olumsuz özelliklere sahip olmalıdır. Psikolojik ve manevi karmaşıklık, mit kahramanına yabancı bir durumdur. O, tek sıfatla, tek renkte görünür.*” (Abdullah 1997: 51)

Dev, at, simurg ve ejderha belirgin vasıfları ile Türkmen masallarındaki en yaygın mitik hayvanlardır. Ya iyi ya da kötü kişilikleri ve olağanüstü güçleri ile bu hayvanlar, Türk mitolojisinden ve komşu mitolojilerden izler taşırlar. İncelenen bu dört hayvan haricinde Türkmen masallarında, Türk mitolojisine göre kutsal olan birçok hayvan vardır. Ama bunlar, mitik vasıflarını yitirmişlerdir. Bu duruma en belirgin örneği kurt ile verebiliriz. O, Türkler için kutsal ve mitolojik bir hayvandır. Bununla birlikte incelenen masalarda kurtla ilgili birçok anlatı olmasına rağmen kurdun mitolojik kişiliği görülmez, doğadaki olağan yeri ile ele alınır:

“İnsanlar teknolojinin ilerlemesi ile doğaya hâkim olunca önceden kutsal saydığı hayvana hükmetmeye başlar. O hayvanı avlayıp öldürür. Daha önce kendine hükmeden bu hayvanın son durumuna gülererek masalarda alaya alır. Dolayısıyla önceden kutsal olan sonradan sıradanlaşır.” (Halmuhammedov vd. 1978: 2)

Türkmen masallarında söz konusu dört hayvan, mitik vasıflarıyla beraber iyi-kötü, ahlakî taraflarıyla da insanî özellikler sergiler. Pertev Naili Boratav, bu durumu şöyle izah eder:

“Hayvan masallarının kahramanları ya da Rabelaisin kişileri gibi devler, canavarlar, cinler, periler; yırtıcılıkları, abartılmış boyları bosları, sık sık şekil değiştirme yeteneklerinin dışında insancıl bir düzeye indirgenmişlerdir. İnsanlar gibi ahlaksal kategori gösterirler: İyi ve kötü. İnsanlarla olan ilişkilerinde de her şey insan topluluklarındaki gibidir. Hepsi insanların dilinden konuşur. Devler canavarlar aile hayatı sürdürürler, kimileri çiftçilik yapar, kimileri avcılıkla geçinir.” (Boratav 1982: 277)

TÜRKMEN MASALLARINDA MİTOLOJİK HAYVANLAR VE FONKSİYONLARI

Sözü edilen durum Türkmen masallarındaki mitik özellikli hayvanlar için de geçerlidir. Çünkü masallardaki devler insanlarla evlenirler, çocukları olur ve bir aile hayatı yaşarlar. Cüsseleri büyük ve yaşları ilerlemiş olan bu devlerin çoğu da şekil değiştirebilir. Diğer bir mitik hayvan olan simurgun da yavruları vardır ve iyi bir annedir.

Türkmen masallarında mitik hayvanların yaşadığı mekânlar da olağanüstüdür. Sıra dışı varlıklar oldukları için yaşadıkları yerler bilinenin ötesindedir. Dev, simurg ve ejderha; gökler ötesi dünyalarda, ulaşılmaz âlemlerde ya da yerin derinliklerinde hayatlarını sürdürürler. At ise bunlardan farklı olarak evcilleştiği ve kahramanın yanında yer aldığı için sıradan mekânlarda yer alır.

Türkmen masallarındaki dev, at, simurg ve ejderhaya ait mitolojik özellikler ve bu hayvanların fonksiyonları şu şekildedir:

a. Dev

Mitoloji sözlüğünde, masal ve halk kültürü ürünlerinde korkunç, iri cüsseli, aptal, insan eti yiyen bir varlık olarak tanımlanır. Dev; İsveç, İskoç, İrlanda ve Norveç mitlerinde kocaman bir hayvan; Yunan mitlerinde ejderha; Rus ve Macar mitlerinde ise yılan olarak algılanmaktadır. (Leach 1950: 816)

Türkmen masallarında en çok geçen varlıklardan biri olan dev, dünya mitolojilerinden de bir takım özellikler taşır. Masaldan masala değişiklik gösterse de tek gözlülük, aptallık, insan eti yemeleri, canlarının bedenlerinden başka bir yerde bulunması, uzun ömürlü olmaları; çeşme, şişe, bahçe, ev, güvercin, kaplan ve geayk gibi hem canlı hem cansız varlıklara dönüşmeleri; sihirli tüyleri, birden baylayıp yirmi dörde kadar ulaşan baş sayıları ve bazen harabelikte bazen de sarayda yaşamaları bu devlerin genel vasıflarındandır. Çoğu mitolojik bir iz taşıyan bu vasıfları şöyle değerlendirebiliriz:

Yunan mitolojisindeki Kikloplar ve Dede Korkut'da geçen Tepegöz gibi Türkmen masallarında da tek gözlü devler karşımıza çıkar. *“Türkistan bölgesinde olduğu gibi, Anadolu topraklarında da kaydedilen metinlerde, bazen cin anlamında da kullanılan devler, zaman zaman ‘Tepegöz Dev’ olarak da adlandırılırlar.”* (Beydili 2005: 168) Tek gözlü dev, yaygın bir Türk dünyası motifi olarak Türkmen masallarının mitik varlıklarındandır. *“Gül Avcı”* masalındaki devin tek gözü vardır. Bu masal, Basatın Tepegözü Öldürdüğü Boy'un bir benzeridir. (Ergin 1990: 151) Masalda anlatıldığına göre bir avcı nehrin karşı yakasına geçip avlanır. Bir gün tek gözlü zalim bir deve esir düşer. Devlin gözünü şişle oyduktan sonra koyunların arasına gizlenerek kaçır ve kurtulur. *“Avcı, bu kalenin içine girince ‘es-Selamü aleyküm!’ diyerek selam vermiş. Evin içinden tek gözlü bir dev çıkarak ‘Ve aleyküm selam, eğer selam vermeseydin seni paramparça ederdim’ diyerek avcıyı yakalamış.”* (Sümbüllü 2000: 155) Buradaki dev tipi Tepegöz'ün masallaşmış şeklidir, denilebilir. Tepegöz'ün bu tür anlatımları Anadolu'da da vardır. (Elçin 1997: 60,114)

Devin birçok mitik özelliğinin görüldüğü Türkmen masallarından biri de “Karaca Bahadır”dır. Bu masalda, kasırğa şeklinde devler karşımıza çıkar. Bu devler, zalim ve acımasızdır. İnsanların değerli mallarını çalarak yaşarlar. Masalın kahramanı Karaca Bahadır, Yunan mitolojisinde Odysseus’un, Dede Korkut’ta Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek boyunun kahramanı Beyrek’in başına gelenlerin benzerini yaşar. (Kozanoğlu 1994: 85, Ergin 1990: 58) Masalda, Karaca Bahadır ve kardeşlerinin doğurmak üzere olan kısıraklarının taylorını hortum şeklinde kasırğa çıkararak gelen üç dev çalar. Kardeşleri taylorı almaya giderken esir düşerler. Karaca Bahadır hem kardeşlerini hem de taylorı bulmak için yola koyulur. O, kasırğa şeklindeki devin elinden taylorı ve kardeşlerini kurtarır. Ayrıca yendiği devlerin saraylarında tutsak üç periyi de kendisi ve kardeşleri için eş olarak yanına alır. Dönerken kardeşleri ona tuzak kurar. Babalarının yanına gelen iki kardeş, Karaca Bahadır’ın öldüğünü söylerler. Perilerden ikisi ile evlenen kardeşler, üçüncüsü için yay çekip ok atma yarışı düzenlerler. Kazanan üçüncü periyi alacaktır. Bu sırada bir dervişin yardımı ile tuzaklardan kurtulan Karaca Bahadır, düğüne yetişir. Hiç kimsenin çekmeyi başaramadığı yay ile kardeşlerini öldürür. Ailesine başından geçenleri anlatır ve üçüncü peri ile evlenir. (Cumayev vd. 1998: 124) Bu masalda Penelope ve Banı Çiçek’in yerini peri, Kiklops’un yerini kasırğa şeklindeki dev, Odysseus ve Beyrek’in yerini Karaca Bahadır, Tanrıça Athena’nın yerini de yardımcı derviş almıştır. Anlaşılacağı üzere “Karaca Bahadır” masalı mitin tam anlamı ile yeni bir versiyonu sayılabilir.

Bilindiği üzere Türk dünyası anlatılarında çeşitli varlıkların canı dışarıda saklıdır. Bu varlıklardan biri de devdir. “*Canın/ruhun beden dışında saklanması inanışını, biraz farklı bir şekilde masallarımızda görmek mümkündür: Olağanüstü masalarda masalın başkahramanının alt etmesi gereken en büyük engellerden birisi olan devin veya dev benzeri yaratığın canı bedeninde değildir. Başlangıcı belli olmayan bir zamanda güvenli bir yer olarak seçilmiş bir yerde devin canı muhafaza edilir. Bulunmadığı, ele geçirilmediği müddetçe devin hayatı güvencededir. Dolayısıyla da dev yaralanmaktan, öldürülmekten tamamıyla korunmuş durumdadır.*” (Sever 2003: 162)

Türkmen masallarındaki çoğu devin canı bedeninin dışındadır. Devlerin canı genellikle sandık içinde bulunan gizli yumurtada; ejderhanın, geyiğin ve korkunç bir ihtiyarın kulağındaki şişede, denizin dibindeki sandığın içinde bulunan kuşa ve bir kaplanda gizlidir. Bu şekilde canların gizlenmesiyle devlerin kolayca öldürülemeyeceği vurgulanır. “Memmetcan” masalında üç tür dev vardır. Bunların her birinin canları farklı yerlerde gizlidir. Devlerle savaşan Memmetcan, beyaz devin canını ejderhanın, iki başlı devin canını geyiğin ve yedi başlı devin canını ise ihtiyarın kulağındaki şişeyi kırarak alır. Kız, beyaz devin canını nasıl alacağını Memmetcan’a şöyle anlatır: “*Kız da şöyle demiş: Şu evde bir ejderha yatmaktadır. Sağ gözü açık, sol gözü kapalı ise uyuyordur. Beyaz devin canı işte onun sol kulağındadır. Yavaş yavaş onun yanına giderek, ejderhanın açık gözünün üzerine bir kâse su dök. O zaman ejderhanın sol kulağından bir şişe düşer. Sen hazırlıklı ol, o şişe yere düşer düşmez al ve kır.*” (Sümbüllü 2000: 204) “Bir Adamın Üç Kızı”

masalında devin canı denizin dibindeki bir yumurtada gizlidir. Kız, devin canını nasıl alacağını, şöyle öğrenir:

“Senin canın nerede, diye sormuş. Dev de benim canım şu süpürgenin altında diye cevap vermiş. Bunun üzerine kız burayı güzel şeylerle süslemeye başlamış. Dev, bunu görünce şunun altına ben canımı koyacak kadar aptal mıyım? Eğer benim canım onun altında olsaydı sen onu alıp gitmez miydin? Benim canım onun altında değil. Denizin dibinde bir sandık var. Onun içinde ise bir kuş vardır. O kuşun da bir yumurtası vardır. Ben ve benim gibi devlerin canı o yumurtanın içindedir. Onu hiç kimse alamaz. Fakat Süleyman Peygamber’in yüzüğü olan birisi, onu denizin suyuna deşirdiği zaman sandık suyun yüzüne çıkar. Sadece benim değil, diğer devlerin canını da böylece alır. Bu yüzük sadece bir kişi de vardır. Onun da buralara gelecek cesareti yoktur.” (Sümbüllü 2000: 145)

“Kerem” adlı masalda da Kerem, ağzında kırk kilit olan sandığın içindeki kaplanı öldürünce dev yok etmiş olur. (Sümbüllü 2000:194)

Türkmen masallarında devlerin başları genellikle birden fazladır. Bunlar yirmi dörde kadar ulaşabilir. Stilistik sayı motifleri ile bu başların sayısı uyumaktadır. Bilindiği üzere mitolojik olayların ve varlıkların sembolik rakamları vardır. Kırk, yedi ve katları, masallarda en çok tekrar edilen stilistik sayılardır. “Memmetcan” masalında da birden yediye kadar ulaşan başları bulunan devler mevcuttur. (Sümbüllü 2000: 204) “Bir Adamın Üç Kızı” masalında yedi, on iki ve yirmi dört başlı devler vardır. *“Birinci devin yedi kellesi, ikinci devin on iki kellesi, bu devin ise yirmi dört kellesi varmış.”* (Sümbüllü 2000: 145) Türkmen masallarında devlerin sadece başları değil, aynı zamanda yaşları ve uykuları da stilistik sayılarla bağlantılıdır. Örneğin “Üvey Kardeşler” masalındaki devin yaşı 7770’tir. *“O dev, 7770 yaşında kötü niyetli bir dev anasıymış.”* (Sümbüllü 2000: 141) Kırk sayısının ön plana çıkarıldığı “Gül Avcı” masalında dev, kırk gün kırk gece uyur. *“Ayrıca bu dev, bir kez yatınca, kırk gün kırk gece uykuya dalarmış.”* (Sümbüllü 2000: 155)

Türkmen masallarında devler de atlar ve simurg gibi kahramana üç kıl verir. Bu, devler için yaygın bir motif olmasa da bazı masallarda görülür. Kıl veren devler, masallarda olumlu ve yardımcı bir karakter sergiler. Çoğunlukla devler, kahramanın yenmesi gereken varlık ve alt etmesi icap eden engel olsa da bazen zalimlere karşı onun en önemli destekçisidir. Devler, yardımlarıyla kişileri zafere ve zenginliğe kavuştururlar. Dev, “Avcı” adlı masalda avcıyı, zalim padişahın ordusundan kurtarır. *“Dev çıkıp bağırması ve bütün devler oraya toplanmış.”* (Gökçimen 2000: 97) Yardımcı dev, topladığı arkadaşlarıyla padişahın ordusunu mağlup eder ve avcıyı padişah yapar.

Masallardaki devlerin önemli bir vasfı da şekil değiştirmedir. Devler genellikle ağaca, çeşmeye, eve, dervişe, iğneye, geyiğe ve ata dönüşürlü. Dikkat edilecek olursa dönüşülen varlık ve objeler ya kutsaldır ya da mitolojik özellikler taşır. Örneğin çeşmeler, Türk mitolojisinde ruhların yeraltından yerüstüne çıktığı mekânlar gibi görülür. *“Yeraltından çıkan pınarlar ve kaynaklar, yer ve su ruhlarının yerleridir. Yeraltından gelen pınarlar, yer altı ruhlarının dışarı çıkması*

için bir yol vazifesi görüyorlardı. Bu sebeple Tepegöz'ün de bir yer altı ruhu olması muhtemeldir.”(Ögel 1997: 164) Devler, böyle mitik varlıklara dönüşerek kahramandan kaçır ya da onu aldatırlar. Bu duruma “Padişahın Cariyeden Olan İki Oğlu” masalını örnek verebiliriz. Bu masalda dev, dervişe dönüşerek, oğlanı aldatır ve kendi yaşadığı yere getirerek yemek ister. İki papağan, bu durumdan habersiz oğlana dervişin insan değil, dev olduğunu söyler. “Ey şehzade, seni buraya alıp getiren büyücü devdi!” (Sümbüllü 2000: 233)

Mitik varlıklar olan devlerin yaşadığı mekânlar da olağanüstüdür. Büyük dört köşeli harika saraylar, yüksek ve ulaşılamayan kayalıklar, altından yapılmış şehirler, altın ve gümüş köşkler bu mekânlardan bazılarıdır. Bahsi geçen mekânlara “Geyik Şeklindeki Dev” masalında, devlerin yaşadığı kuyunun içindeki olağanüstü büyük altın şehri örnek gösterebiliriz:

“Bunlar, kuyunun aslında büyük bir şehir olduğunu, buradaki evlerin kapı kollarının bile altından yapılmış olduğunu görür. ... Bir evin kapısını açıp içeri girdiklerinde altınla, başka bir evin içininse eşya ile dolu olduğunu görmüşler. ... Buralar devlerin mekânıdır. Kendileri de on sekiz tanedir. Her birinin de 1160 askeri vardır.” (Sümbüllü 2000: 192)

Devlerin mitoloji sözlüklerinde ortak olarak kabul edilen bir özelliği de aptallığıdır. Türkmen masallarının devleri çoğunlukla aptaldır. Kandırılarak ya öldürülürler ya da hazineleri çalınır. “Üç Kız Kardeş” masalında üç kız, yanlışlıkla düştükleri devlerin mekânından şöyle kaçarlar: Birinci kız elindeki tarağı atar ve sık bir orman oluşur. Dev, burayı nasıl geçtiklerini kızlara sorar. Kızlar gözlerimizi bağladık derler. Dev, aynısını yapar ve ağaçlara toslayarak ormandan çıkar. Kızlar, devin yaklaştığını görünce ikinci kız elindeki makası atar ve ortalık keskin taşlarla dolar. Dev, kızlara bu taşlardan nasıl kurtulduklarını sorar. Kızlar elbiselerimiz çıkardık ve öyle yürüdük derler. Dev onların dediğini yapar ve çok yara alır. Devin yeniden yaklaştığını gören kızların üçüncüsü, bu sefer elindeki aynayı yere atar ve büyük bir nehir meydana gelir. Dev, kızlara bu nehri nasıl geçtiklerini sorar. Kızlar da ayağımıza taş bağlayarak derler. Dev, ayağına taş bağlayıp nehre atlar ve boğulur. Kızlar, bu sayede devden kurtulurlar. (Sakaoğlu, Ergun 1991: 121)

Devlerin kötülükleri bazı masalarda renkleri aracılığıyla sembolik olarak verilir. Örneğin rengi kara devler, zalimliğin en üst derecesini belirtirken, rengi açık devler daha alt kademelerini gösterir. Memmetcan masalında öldürülen üç devden ilki beyazdır. İlk devin renginin beyaz olması, onun öldürülmesinin kolay olacağını gösterir. (Sümbüllü 2000: 204) Renklerinin koyuluğu, yaşadıkları ulaşılmaz yerler ve farklı olağanüstülükleriyle zalim devler, masalarda önemli bir fonksiyonu icra ederler. Bu özellikleriyle devler, Türkmen masallarında onu alt eden kahramanın büyüklüğüne ve gücüne işaret ederler. Zira masallardaki devler ne kadar zalim ve güçlüyse onu yenen kahramanlar da o derece güçlüdür, vurgusu yapılmaktadır.

b. At

At; çaba, güç, özgürlük, zarafet, hareket, zekâ, enerji, hız, verimlilik ve kavrayışın sembolüdür. Budizm’de at ve ejderha Tanrı Brahma’nın dağdır (Leach 1950: 504-505). *“Türk Mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren, Tanrı’nın yanında bulunan at, ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır. Tanrı’nın insana yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir. Esrarengiz bir âlemi yeryüzünde temsil eden hayvandır. Şamanın ve insanların en iyi dostudur.”* (Seyidoğlu 1996: 55)

Atların Türk mitolojisinde özel bir yeri vardır. Onların ortaya çıkışlarına ilişkin çeşitli anlatılar mevcuttur. Bunlardan birinde tanrısal kaynaklı olduğu ifade edilir:

“At, en kuvvetli kültü olan destanlarda çok yer tutan bir hayvandır. Şamanlığı kabul eden Türkler ile Moğolların inancına göre at gökten inmiştir. Yakutlara göre kahramanların atları güneş âleminde gelmiştir. Bir de kanatlı atlar vardır ki bu atlar Kaf Dağı’nın altındaki (Süt Gölü’nde) bulunmaktadır. Hızır ölümüne çare ararken bu atları görmüş, tutamamış, nihayet (Süt Gölü’ne) şarap dökerek bunları sarhoş edip bir çiftini tutmuş, kanatlarını koparmış, bunları çiftleştirmiş, at nesli böyle türemiş.

En kıymetli cins atlar için sudan çıkan bir aygır orada rastladığı bir kısrakla çiftleşmiş, cins atlar bunlardan türemiştir. Bir efsaneye göre de cins atlar tanrılarla ejderhalardan türemiştir.”(Uraz 1994: 145-146)

Bilindiği üzere Türk mitolojisinde farklı kökenlerden gelen atlar vardır. Bunların her biri kendi soyundan gelen kutsallıklara sahiptir. Araştırmacılar Türk mitolojisinde kutsal bir yere sahip olan atları, çeşitli kategorilerde sınıflandırmışlardır. Şükrü Elçin, Türk efsanelerindeki atları dört grupta incelemiştir:

- a. Gök Menşeli Atlar
- b. Rüzgar Menşeli Atlar
- c. Mağara Toprak Menşeli Atlar
- d. Sudan Çıkan Atlar (Elçin 1997: 502)

Bu tasnif ve ifadelerine uygun bağlamda Türkmen masallarına bakıldığında su menşeli atlar öne çıkar. Su kökenli atlar, Türkmenler tarafından “Tulpar” olarak adlandırılır. Onlar, kaynaklarda kanatları olan ve uçan efsanevi at diye tanımlanır. (Ekabirov, vd. 1981: 222) “Goçgargulı ve Onun Atı” masalında Goçgargulı’nun atı su atının neslinden gelen bir tulpardır ve uçar. Sahibini birçok tehlikeden korur. *“Sonunda ihtiyar, balığı soymak istemiş. Balığı soyunca karnından bir tay çıkmış. O tay, çok zayıfmış. İhtiyar, onun su atının neslinden olduğunu anlayıp, hemen üzerine su serpererek serinletmiş.”* (Gökçimen 2000: 80) Su, mitolojide kutsaldır. Bundan dolayı Türkmen masallarında görülen atın sudan türemesinde suyun mitik kutsallığı ile atın kutsallığı bütünleşmiştir.

Şamanizm’de en kutsal kurbanlardan sayılan atın, mitolojiden Türkmen masallarına taşıdığı en önemli özellik onun soyu olmuştur. Zira Türkmen masallarındaki atlara ait anlatılarda, yukarıdaki örnekte olduğu üzere genellikle suyla bağlantılı kökeni öne çıkmıştır. Diğer bir deyişle Türkmen masallarında özellikle su menşeli atlar, mitolojinin kalıntısı olarak varlığını sürdürmüştür. Söz konusu menşeinden ötürü mitik çizgide Türk mitolojisindeki kozmosun taşıyıcısı olmuştur.

“Oğuz Türklerinde at vücudunun dünya modelini simgelemesi Oğuznamelerden bilinmektedir. Mitolojide atın sudan çıkan aygırdan türemesi, ayrıca kanatlı gök atları hakkındaki mitolojik anlatılardan da yola çıkarak söylemek mümkündür ki, at dünya modelinde kozmosu simgelemiştir. At, bedeni ile yere ayakları ile dört yöne, başı ile semaya atf yapmıştır.” (Bayat 2007: 65-66)

Türkmen masallarında gerek iyilerin gerekse kötülerin atları kanatlıdır. Dolayısıyla at, sadece olumlu kişiliklerin hizmetinde değildir. Her iki tipin atında da aynı fonksiyonlar ve davranış biçimleri söz konusudur. Kötülerin uçan atlarına “Memmet” masalını örnek verebiliriz. Bu masaldaki devin uçan atı, başkahramanın atının palan takımını kıskandığı için sahibini öldürür. Devi alt etme yolunu, masal kahramanına pars, şöyle anlatır: “Dev senin ardından kovalayıp yetişince sen ona benim atımın takımları altından, senin atının takımları kara kurumdan diye kıskandır. Bundan sonra onun atı devı yıkıp öldürür, demiş.” (Gökçimen 2000:102)

Türk mitolojisindeki atlar, gökler ötesi âleme ulaşmanın en önemli kutsal vasıtalarıdır. “Şamanizmle ilgili seanslarda sadece at değil, beyaz at kılları da kullanılır. Şamanların üzerine oturduğu kır atın kılları yakılınca at onları dünyanın ötesine taşır. Buryat mitine göre at, ölü şamanları yeni evlerine götürür. Bir Yakut mitinde şaman, davulunu çevirir elindeki sopayla üç kere vurur, davul üç ayaklı bir taya dönüşerek onu gökyüzüne götürür.” (Seyidoğlu 1996: 52) Türk mitolojisindeki atın bu özelliği masallarda kendini korumuştur. Her ne kadar at, kahramanı tanrısal bir varlığa götürmese de bunun yerine bilinmeyen bir âleme ya da ülkeye taşır. “Şahımahrem” masalındaki at, ovada dolaşırken şehzade tarafından yakalanır. Şehzade onun üzerine bindikten sonra Şahımahrem denen gökyüzündeki perilerin yaşadığı dünyaya gider. “Bu at kamçıyı yer yemez gökyüzüne doğru hızla yükselmiş. Bir süre sonra bu at, padişahı bir yere indirmiş.” (Sümbüllü 2000: 265) Türk mitolojisinde gökyüzü, dünyayı oluşturan üç mekândan biridir, tanrılar ve iyi ruhlar orada yaşar. Şamanın gökyüzündeki tanrıyı ziyarete çıkarken kullandığı at gibi bu at da şehzadeyi gökler ötesine taşır. Bu masalda Türk mitolojindeki olay ve kahramanlar kılık değiştirmiştir. Ama atın fonksiyonu değişmemiştir.

Tüm Türk dünyası masallarında olduğu gibi Türkmen masallarında da kahramanın en büyük yardımcılarından biri olan at, bazen yardımını kılları vasıtasıyla yapar. Cüzde küllün gücünü ifade eden bu kıllar yakılınca, at yardıma gelir. “Memmet” adlı masalda Memmet, babasının mezarını üç gün beklediği için mükâfat olarak üç attan kıl alır. Atlar, ona sıkıştığın zaman kılları yak der. Çeşitli sınavlardan geçen Memmet, bu kılları kullanarak atlardan yardım alıp, başarıya

ulaşır. “Memmet, bir süre oturduktan sonra, gökten bir yel atlı parlayıp gelmiş. Hal hatır sorup kuyruğundan birkaç tane kıl alarak: Sıkıştığın zaman bunları yakarsan, ben yetiştirim diyerek, kılları eline verip gitmiş.” (Gökçimen 2000: 98) Bu masaldaki at gök menşelidir. Geldiği yer itibarıyla at, mitolojideki tanrısal âlemi simgeler. Memmet’e yapılan yardım, at vasıtasıyla bir nevi tanrısal bir kutsiyet kazanmıştır.

At, mitolojide sezginin önemli bir sembolü kabul edilir. Sezgileriyle at, birçok kötülüğü ya da gizli durumu fark ederek, kahramana destek olur. Türk destanlarında at, bu niteliğinin yanı sıra kahramanın en önemli yardımcısı ve en yakın arkadaşdır. Kahraman onunla sırlarını paylaşır. At, konuşması ve akıllılığı ile bir insan gibi davranır. Bu özellikler, masalarda da aynen yer alır. “Senever” adlı masalda at, sezgileriyle olacakları önceden tespit eder ve sahibini ölümden kurtarır. Padişahın iki karısından birer oğlu olur. Bunlardan iyi olan, iyi bir at sahibidir. Üvey kardeşinin annesi, kıskançlığından padişahı kandırarak bu atı ve çocuğu öldürmeye karar verir. At, bu durumu hisseder. Sahibine padişahın onu öldüreceğini söyler ve kurtuluş yolunu gösterir. Yaptıkları plan üzere çocuk, atın sırtına biner. At da kanatlarını açıp uçarak oğlanı kurtarır. “*Oğlan atının üzerine binerek onun yüzünü gözünü okşamış, şimdi ne yapacağız diye sormuş. At, ona artık bu ülkede yaşamak bize haram oldu. Sen şimdi babanın elbiselerini giyip üzerime bin; geri kalanını da ben hallederim, demiş. ... At, epeyce bir süre uçtuktan sonra bir yerde durarak, oğlana dönüp: Şimdi sen bir işçi kılığına bürünerek şu şehre git. Eğer başına bir iş gelirse sana verdiğim kılı yak.*” (Sümbüllü 2000: 250) Bu masalda bahsedilen atın özellikleri, Köroğlu’nun ve Manas’ın atında da görülür. Zira her iki kahramanın atı da sahipleri için endişelenir ve onlara zor durumlarda yardım eder.

c. Simurg

Türkmen masallarında serçe, kaz, karga, turna, sülün gibi birçok kuş türü vardır. Ama bu kuşlar masalarda mitik bir karakter sergilemez. Simurg, bütün bu kuş türlerinden farklı bir yere sahiptir. Mitolojiden aldığı vasıflarla simurg, Türkmen masallarının en kutsal kuşu olmuştur.

Simurg hakkında birçok anlatı söz konusudur. “*Anka, Kaf Dağı’nda yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer asla yere konmayıp yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Bir rivayete göre anka cennet kuşuna benzer yeşil bir kuşmuş. Bu yüzden ona zümürdüanka denilirmiş. İranlılar, ankaya üzerinde otuz kuştan birer renk ve alamet bulundurduğu için simurg ya da sireng der.*” (Pala 1998: 36) Jobes’in eserinde simurg; İranlılara göre kuşların padişahıdır. Zal oğlu Rüstem’e cesaret ve gaipten haber veren bir kuştur. O, dünyanın üç kez tahrip edildiğini görmüş ve tüm çağların bilgisine sahiptir. Bu yüzden en mükemmel varlık olarak kabul edilmiştir. İhtimal ki ankanın diğer bir benzeridir. (Jobes 1962: 1456)

Anadolu masallarında genelde “anka” diye bildiğimiz kuş, Türkmen masallarında “simurg” olarak yer alır. Birçok masalda olumlu bir tip olarak

karşımıza çıkar. Mitolojideki kutsal özellikleri sayesinde simurg, çoğu Türkmen masalına, eşi benzeri olmayan ve olağanüstü bir hayvan olarak girmiştir. Taşdığı olağanüstülükler arasında gaybı bilme, büyük gücüyle aynı anda birçok varlığı öldürme ve uzun mesafeler uçabilme sayılabilir. Simurg, Türkmen masallarında bu güçleriyle kahramana zor durumlarda yardım eder ve onun başarıya ulaşmasını sağlar.

“Memmetcan” adlı masalda Bülbülgöye kuşunu bulmaya giden Memmetcan, devler ülkesine düşer. Bu ülkede dinlenirken bir çınar ağacına ejderhanın tırmandığını görür. Çınardaki yavrulara yönelen ejderhayı, attığı okla öldüren Memmetcan, ejderhanın etini parçalayıp yuvadaki yavrulara yedirir. Yavruların annesi döndüğünde ağacın altında yatan Memmetcan’ı görür. Her sene yavrularını öldüren kişi zannedip, ona saldıracağı sırada yavrular olan biteni annelerine anlatır. Simurg, Memmetcan’a teşekkür edip ona bir iyilik eder. Bülbülgöye kuşunu almaya onun sırtında gider. Kuş onu çeşitli tuzaklardan koruyarak Bülbülgöye kuşunu almasını sağlar. “*Anne kuşun adı Simurgmuş. Simurg: ‘Ey Memmetcan o kuşu alabilmen çok zordur. Senin bu amaçla geldiğini devler işitirlerse, kesinlikle seni öldürürler’ demiş.*” (Sümbüllü 2000: 213) Bu masalda Simurg, gaybı bilme ve uzun mesafeleri aşma gücüyle ve yardımıyla Memmetcan’ı zafere ulaştırır.

Simurg, “Altın Boğazlı Kız” adlı masalda yukarıdakine benzer bir biçimde kahramana yardımcı olur. Fakat bu masalda simurg, Memmetcan masalından farklı olarak kahramana desteğini, verdiği sihirli tüylerle yapar. Sihirli tüyleri -tıpkı at tüylerinde olduğu gibi- yakılınca, simurg, zor durumdaki kahramanın imdadına yetişir. “Altın Boğazlı Kız” adlı masalda simurg için şu bilgiler mevcuttur: Gül Padişah adlı periler padişahının yedi kat ot, kum ve dağ denizi vardır. Bu denizin kenarında bir çınar vardır. Bu çınarın tepesinde simurgun yuvası vardır. Her yıl yavrularını ejderha yer. Ejderha ağaca tırmanırken yavrular çılgın koparır. Yakaladığı otuz kırk civarındaki yaban eşeğini bırakıp yavrularının imdadına koşan kuş ejderhayı öldüren insanoğlu ile karşılaşır. Yavrularını kurtarmasına karşılık ona büyük bir iyilik eder. “*Şimdi haberi simurg kuşundan alalım. Bu kuş otuz kırk civarında yaban eşeği avlayarak, gelip Garavul Dağı’nın üzerine konmuş. ... Sen, o odaya girer girmez benim verdiğim tüyleri hemen yak.*” (Sümbüllü 2000:177) Örnekte görüleceği üzere bu masalda Simurgun büyük gücü ve sihirli tüyleri ön plandadır. Bu özellikleriyle simurg, başkahraman Şammov’a yaptığı iyiliğin karşılığı olarak yardım eder. Başarıya ulaşmasını ve Gül Padişahın sırlarını öğrenmesini sağlar.

“Padişahın Cariyeden Olma İki Oğlu” masalında simurgun kuşların padişahı olduğu belirtilir. Dolayısıyla adı geçen masalda hem kuşlar ülkesine hem de bu ülkenin yöneticisine atıfta bulunulur. Padişahın eşi olan simurg kuşu yavrularını ejderhadan kurtaran şehzadeye her dileğini yerine getirebileceğini söyler. “*Daha sonra simurg: Ey şehzade sen, bana büyük bir iyilik ettin. Bu ejderha, her yıl benim yokluğumdan istifade ederek, yavrularımı yiyip gidiyormuş. Senin şu dünyada istediğin her neyse bana söyle. Ben simurg kuşlarının padişahının eşiyim. Elimden*

gelen iyiliği yapmaya hazırım, demiş.” (Sümbüllü 2000:236). Şehzade, kraliçe anne simurğdan aldığı tüylerle zorlukların üstesinden gelir. Masalda her ne kadar padişah simurğ, aktif rol oynamasa da onun yerini kraliçe simurğ almış ve masaldaki kahramanı desteklemiştir.

Simurğdan bahseden Türkmen masalların birçok ortak unsurundan biri de çınar ağacıdır. Çeşitli dünya mitlerinde hayat ağacının değişik yansımaları ve türleri mevcuttur. Bu kutsal hayat ağaçlarından biri de çınardır. *“Geniş yaprakları, koyu gölgesi, heybetli görünüşü ve ak budaklarıyla Türk’ün kutsal vasıflandırmasına uygun düşen çınarlar, ‘ulu ağaç’, ‘gaba ağaç’, unvanlarıyla anılır olmuşlardır. Masalarda şehzadelerin atlarını bağladıkları, dibindeki pınardan su içtikleri bu ağaçlar, nurun, aydınlığın, Tanrı kutunun sembolleridir.”* (Ergun 2004: 232) Türkmen masallarında çınarın kahramandan ziyade kuşla bağlantısı kurulur. Simurğun çınarda yuva yapması motifinde ağacın kutsallığı ile simurğun mitik özellikleri birleşmiştir. *“Bu esnada büyük bir ejderhanın çınara yaklaştığını görmüş”, “Her yıl simurğun yavrularını yemeye alışan kötü ejderha, hiçbir yere sapmadan, hiçbir yere bakmadan doğruca çınara tırmanmaya başlamış.”* (Sümbüllü 2000: 211, 176)

d. Ejderha

Ejderha, Türk mitolojisinde önemli bir varlıktır. O; güç, bolluk ve iktidar sembolü sayılmıştır. Çeşitli dünya mitlerindeyse ejder hem iyi hem de kötü bir tiptir. Çoğu mitte kötü iken, Çin mitolojisinde tanrıya ait sarayın koruyucusu, yağmur ve rüzgârın ilahı, deniz ve akarsuların tanrısı gibi kutsal ve olumlu özelliklere sahiptir. Kelt mitolojisinde de gücü temsil eder. (Jobes 1962: 467-469) Leach, ejderha hakkında sözlüğünde şu bilgileri vermektedir:

“Eski ve yenedünyanın tüm insanların bilgisine göre mitik bir yaratıktır. Tüm ejderhaların vücudu ve derisi, yılan ve timsaha; kafaları da aslan, kartal ve şahine benzemektedir. Birçoğunun kanatları vardır. Genellikle ateş püskürürler. Korkunç bir sesi olan bu varlıklar, hazinelere bekçilik eder; akarsu, göl, mağara ve bulutlarda yaşar... Ejderha, eski zamanlarda insanların çoğu tarafından tanrı ile ilişkili bir varlık gibi ya da bazı kültürlerce tanrı olarak kabul edilmiştir.” (Leach 1950: 323)

Türkmen masallarında ejderha genellikle kötüdür ve onunla ilgili bir kısım sırların açıklanması yasaktır. Ağzından ateş yerine kasırga püskürtür. Bazı türleri de devlerin canını kulaklarında taşır. Kahramana ve insanlara zarar verir ve onların bir kısım kaynaklarını kısıtlar ya da ele geçirir. Halka zulmeder. Aslında bu vasıflarıyla ejderhanın mitolojideki müspet yerini kaybettiği görülür. Üstelik bu güç ve bereket sembolü varlık, mitolojiden masala giden süreçte olumsuz bir değişim geçirir. *“Türklerde özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş bu efsanevi yaratık, Ön Asya kültürüyle ilişkiye geçildiğinde bu anlamları zayıflamış ve daha çok alt edilen kötülüğün simgesi olmuştur.”* (Çoruhlu 2002: 133) Genelde Türkmen masallarında kötülük timsali olan, zalim ejderhanın fiziki özellikleri pek fazla yer tutmaz. Onun yaygın vasıfları sayılan uçmasından ve

alev püskürtmesinden de bahsedilmez. Daha çok kötülük etme ya da iyilik yapma gibi karakteristik yapısı ön plandadır. Bu olağanüstü zalimliğiyle tıpkı dev de olduğu gibi kahramanın gücüne işret eder. Yani ejderha ne kadar zalimse, onu öldüren kahraman da o derece güçlüdür.

Ejderha, “Üvey Kardeşler” masalında her gün bir kız yemektedir ve geldiği zaman yeri sarsıp tozu dumana katmaktadır. Masaldaki padişahın oğlu, çölde gördüğü prenesten ejderha hakkında şu bilgileri alır:

“Oğlan kıza burada ne yaptığını sorunca, kız: Beni bu gün bir ejderha yiyecek. Ben bir padişah kızıyım. Ülkemizde epey bir süredir büyük bir sıkıntı var. Bir ejderha gelip her gün bir kız yutup gidiyor. Eğer kız bulamazsa, adamların suyun başına gönderip, suyu kestirerek, halkı susuz bırakıyor. ... Bir ara oğlanın yüzüne kızın gözyaşı damlayınca, bu oğlan tiksiniyor uyanmış. Ejderhanın geldiği esnada yeri sarstığını ve ortalığı toz dumana kattığını görmüş.” (Sümbüllü 2000: 140)

“Altın Boğazlı Kız” masalında ejderha her yıl simurgun yavrularını yer. Simurg, bu durumun farkında değildir. Masalın kahramanı Şammov, ejderhayı görür ve simurgun yavrularını kurtarır. *“O esnada bir ejderhanın ağzını bir kulaç açmış olduğunu ve ağzından çıkan nefesiyle kasırga çıkararak geldiğini görmüş. Şammov da yanına okunu alarak, temkinli bir şekilde onu beklemeye başlamış. Her yıl simurgun yavrularını yemeye alışan kötü ejderha, hiçbir yere sapmadan, hiçbir yere bakmadan doğruca çınara tırmanmaya başlamış.”* (Sümbüllü 2000: 176) Bu iki örnekte de görüleceği gibi Türkmen masallarında ejderhanın birkaç vasfı vardır. Çok değişik olağanüstü özellikler taşımaz. En belirgin vasıfları olan yeri sarsma, kasırga çıkarma ve büyük zararlar verme, masallarda sürekli tekrar edilmektedir.

Çoğunlukla kötü bir role sahip ejderha, bir kısım masalarda iyi bir karakter sergiler. İnsanla dost olup zalimlere karşı savaşır. “Çoban” adlı masalda çobanın ölümden kurtardığı ve iyileştirdiği ejderha ona büyük iyilikte bulunur.

“O, bu şekilde gezerken, ileride iki ejderhanın birbirleriyle dövüştüklerini görmüş. Çoban bu duruma seyirci kalmayıp, hemen koşarak onların yanına gelmiş. Ya hayır ya şer diyerek kılıcını yukarıdaki ejderhanın kellesine indirmiş. ... Böylece yukarıdaki ejderha ölmüş, aşağıdaki ise dilini dışarı çıkararak: Ey insanoğlu bana yardım ettiğin için sana çok teşekkür ederim. Sen bana büyük iyilik ettin. Ayrıca karnımdaki şu yarayı da iyileştirirsen, sana büyük bir yardımda bulunurum, demiş.” (Sümbüllü 2000: 263)

Sonuç

İncelenen masallardan hareketle Türkmen masallarında Türk mitolojisi ve destanlarının izlerini bulmak mümkündür. Masallar bu hazineler ile bağlarını koparmamıştır. Ayrıca yer yer evrensel mitik anlatıların emareleri de vardır. Dev, at, ejderha ve Simurg haricindeki hayvanlar, masalın doğası gereği bir kısım olağanüstülükler sergilerken, mitolojik karakterlerini yitirmişlerdir. Türkmen masallarında en çok görülen mitik varlıklar dev ve attır, ardından Simurg ve ejderha

gelir. Dev ve at birçok masalda görülürken Simurg ve ejderha daha az yer alır. Bu dört varlığın özellikleri dikkate alınınca en renkli unsurlar devde görülür. Dev; yaşı, boyutları, başları, canlarının çeşitli yerlerde gizlenmesi, sihirli objeleri gibi birçok zengin mitik kökenli olağanüstülükler taşır. Diğer yandan hem olumlu hem de olumsuz bir kişilikle değişkenlik sergiler. Devden sonra masalların diğer bir mitik varlığı attır. Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olan at, Türkmen masallarında genelde su menşeli tulpar şeklinde karşımıza çıkar. Olumlu ya da olumsuz kahramanların temel yardımcıları olan bu varlık, hem uçar hem de en zor durumlarda sezgileri sayesinde çözüm üretir. Bu iki temel vasfının dışında daha fazla özellik taşımaz. Simurg, hususiyile yavruları ve ejderha ile olan mücadelesi ile masallarda yer alır. Simurg'dan, yavrularını kurtaran, kahramana yardımcı olan, sırları bilen, uzun mesafeleri kat eden olumlu ve olağanüstü bir varlık olarak söz edilir. Simurg, Türkmen masallarında tamamen müspet bir karakter çizer. Güçleriyle kahramanı zafere ulaştırır. Ejderha ise genellikle kötü bir karakter olarak; yeri sarsan, kasırğa çıkaran ve insanlara zarar veren mitik bir varlıktır. Yer yer iyi bir karakter çizdiği de görülür. Mitolojideki renkli özellikleri Türkmen masallarında çok az yer alır. Bütün bunlardan hareketle bir kısım vasıfları kaybolursa da Türkmen masallarında mitik varlıklar (dev, at, simurg, ejderha), yerlerini korumaktadır. Onlar, mitolojinin zengin dünyasını, masalların olağanüstülükleriyle harmanlayarak, yıpranmalara rağmen hizmete sunmuşlardır. Böylece Türkmen masallarının çok çeşitli ve renkli motifler ihtiva etmesini sağlamışlardır.

Kaynaklar

- ABDULLAH, Kemal (1997) *Gizli Dede Korkut* (Aktaran: Ali Duymaz), İstanbul: Ötügen Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli (2007) *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- BEYDİLİ, Celal (2005) *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, (Çeviren: Eren Ercan), Ankara: Yurt Kitap-Yayın, I. Baskı.
- BORATAV, Pertev Naili (1982) *Folklor ve Edebiyat II*, İstanbul: Adam Yayınları.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002) *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- EKABİROV, S. F., vd. (1981) *Özbek Tilining İzahli Lügati*, Cilt II, Moskova: Rus Tili Neşriyatı.
- ELÇİN, Şükrü (1997) *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Ankara: Akçağ Yayınları, II. Baskı.
- ERGİN, Muharrem (1990) *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 9. Baskı.
- ERGÜN, Pervin (2004) *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- GÖKÇİMEN, Ahmet (2000) *Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Hayvan Masalları)*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Erzurum: Basılmamış Y. L. Tezi.
- JOBES, Gertrude (1962) *Dictionary of Mytology Folklore and Symbols I-II*; New York: The Scarecrow Press.

- KOZAOĞLU, M. Tahsin (1994) *Yunan Mitolojisi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- LEACH, Maria (1950) *Standard Dictionary of Folklore Mytology and Legend I- II*; New York: Funk Wagnalls Comp.
- ÖGEL, Bahaeddin (1997) *Türk Mitolojisi I- II*; Ankara: M.E.B. Yayınları.
- PALA, İskender (1989) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü I-II*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SEVER, Mustafa (2003) “Masallarda Dış Can (Canın Beden Dışında Saklanması)”, *Milli Folklor*, Sayı:60, Kış, 161-164.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1996) “Mitolojik Dönemde At”, *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Ankara: Feryal Matbaası.
- SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2000) *Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Büyülü Masallar)*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Erzurum: Basılmamış Y. L. Tezi.
- CUMAYEV, K. vd., (1998) *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Türkmenistan Türk Edebiyatı)*, C. 10, Ankara: Kültür Bak. Yayınları.
- HALMUHAMMEDOV, Ş.; N. Atdayev, M. Çarıyev, Y. Nuriyev (1978) *Türkmen Halk Ertékileri*, C. I, Aşgabat: İlim Neşriyat.
- SAKAOĞLU, Saim; Metin Ergun (1991). *Türkmen Halk Masalları*, Ankara: Kültür Bak. Yayınları.
- URAZ, Murat (1994) *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.